

Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE’DE BİREYLERİN SERBEST ÇALIŞMA TERCİHİNİN BELİRLEYİCİLERİ

İsmail ŞENTÜRK*

DETERMINANTS OF SELF-EMPLOYMENT PREFERENCE IN TURKEY

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de istihdam içinde yer alan bireylerin serbest çalışma tercihinin belirleyicileri incelenmiştir. Bu amaca uygun şekilde, TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi verileri kullanılarak, iki aşamalı bir yöntem ile analiz yapılmıştır. Veri seti, istihdamda bulunanlar haricinde bireyleri de içerdiğinden, örnek seçim yanlılığı sorundan kaçınmak için öncelikle Heckman örnek seçimi uygulanmıştır. Örnek seçim yanlılığı sorununun varlığı ve bu yöntemin uygulanmasının gerekli olduğu görülmüştür. Sonrasında ise probit yöntemi tüm bireyler, erkekler ve kadınlar için kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yaşanan bölge, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, sosyal güvenliğe kayıtlı olma, evde çalışma imkanı ve çalışma süresi etkili faktörler olarak belirlenmiştir. Bölgeler arası farklılıkların giderilmesi, gençlerin teşvik edilmesi, eğitim sisteminde serbest çalışmayı teşvik edici düzenlemelerin yapılması, çalışma süresinin ise özellikle kadınlar için düşürülmesi bireylerin serbest çalışmayı tercih etmesi için etkili olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Çalışma, Ücretli Çalışma, Türkiye.

Abstract

In this study, determinants of self-employment preferences of individuals employed in Turkey were examined. For this purpose, a two-step method was used to analyze the data by using the TURKSTAT Household Labor Force Survey data. Since the data set also includes individuals other than employers, Heckman sample selection was applied primarily to avoid sample selection bias. Existence of sample selection bias and necessity to use this method is determined. Then the probit method was used for all individuals, men and women. According to the findings, the region, age, education level, marital status, enrollment to social security, the possibility of working at home and working time were determined as effective factors. Elimination of regional disparities, encouraging young people, making arrangements in education system to encourage self-employment, and reducing working time especially for women may be effective for individuals to choose self-employment.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-posta: ismail.senturk@gop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7330-6690>.

Makale Gönderim Tarihi: 25.12.2019 <https://doi.org/10.11616/basbed.v20i53206.665004>

Makale Kabul Tarihi : 04.03.2020

Keywords: Self-Employment, Wage Employment, Turkey.

1. Giriş

Serbest çalışma, gelişmekte olan ülkeler için önemli bir istihdam kaynağıdır (Narita, 2020: 1). Serbest çalışma, bazı durumlarda girişimcilik olarak düşünülse de aslında, girişimcilik ile arasında farklar bulunmaktadır. Ancak, girişimcilik ile serbest çalışma arasında net çizgiler çizmek kolay değildir. Girişimciler, daha çok yenilikçiler olarak görülmektedir. Girişimciler, bir değişim tutkusunun peşinde koşan, finansal riskler alan, topluma değer katabilmek için ve refah üretebilmek için benzersiz fırsatlar gören bireylerdir (Gartner, 1990: 19; Kao, 1993: 70; Van Praag, 1999: 314; Gompers vd., 2008: 4; Minniti and Lévesque, 2008: 603). Girişimler genelde iki şekilde ortaya çıkarlar. Bunlardan birincisi bir hobinin işe dönüşmesidir, diğeri ise bir sektörde elde edilen tecrübenin kullanılmasıdır (Abreu vd., 2019: 595). Literatürde girişimin sadece finansal nedenlerle ortaya çıkmadığı bunun dışında gelir elde etmenin sadece maddi değil psikolojik etkilerinin (Gimeno vd., 1997: 772), iş tatmininin (Blanchflower ve Oswald, 1990: 735) ve bağımsız olma isteğinin (Benz ve Frey, 2008: 369) de etkili olduğu belirtilmiştir.

Serbest çalışmak ise en geniş tanımıyla bireyin ücret karşılığında çalışmak dışında bir kazanç elde ettiği tüm faaliyetlerdir (Pietrobelli vd., 2004: 812). Uluslararası Emek Örgütü'nün (ILO) tanımına göre ise serbest çalışanların elde edecekleri karşılık, üretilen mal veya hizmetten elde edilecek kâr ile doğrudan bağlantılı olan bireyleri ifade etmektedir (ILO, 1993). Bu bireyler kendi içinde gruplara ayrılmaktadır. Bunlar; işverenler, serbest çalışan işçiler, üretici kooperatifi üyeleri ve yardımcı aile işçileridir. Serbest çalışmak, başka bir görüşe göre ise, girişimciliğin göstergesi olmaktan çok, özellikle gençlerin ve ailelerinin bir başa çıkma yöntemidir (Burchell ve Coutts, 2019: 153). Girişimciler ise serbest çalışanların ancak bir grubu olarak görülebilir.

Serbest çalışmak bireye, “kendi işinin patronu olmak” düşüncesi ile bir güce sahip olma duygusu yaşatmakla beraber, toplum içinde de statü kazandırmaktadır (Abreu vd., 2019: 599). Serbest çalışmak bireylere özerklik (Croson ve Minniti, 2012: 357), esneklik (Hyytinen ve Ruuskanen, 2007: 118) ve bağımsızlık (Benz ve Frey, 2008: 368) duyguları da yaşatmaktadır. Bunlara ek olarak kontrole sahip olmayı ve kendini gerçekleştirme de sağlar (Kautonen vd., 2017: 322). Bununla birlikte, serbest çalışmanın ücretli çalışmaya göre, daha fazla tatmin sağladığı da ifade edilebilir (örneğin Benz ve Frey, 2008: 367; Binder ve Coad, 2013: 1011).

Serbest çalışmanın, ücretli çalışmaya göre bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlardan biri serbest çalışmanın daha yüksek stres barındırmasıdır (Jamal, 1997: 52; Parslow vd., 2004: 237). Bu stresin temelinde serbest çalışmada elde edilecek olan gelirin yüksek oynaklığı (Hamilton, 2000: 622) yatmaktadır. Birey bir sonraki dönemde ne kadar gelir elde edeceğini tam olarak bilememektedir. Ücretli çalışmada ise bireyin dönem sonunda alacağı ücret önceden anlaşmayla belirlenmektedir. Ücretli çalışmada da ücreti elde edememe riski bulunsada bu risk serbest çalışmaya göre daha düşüktür. Ayrıca serbest çalışmada gelir, risk içermesinin yanı sıra daha düşük de olabilmektedir (Hamilton, 2000: 613). Bir diğer dezavantaj ise çalışma saatleri açısından ortaya çıkmaktadır. Serbest çalışan bireylerin çalışma saatleri daha uzun (Hyytinen ve Ruuskanen, 2007: 112) ve daha düzensizdir (Hamermesh, 1990: 124). Bazı durumlarda ise serbest çalışma bireyin tatmin düzeyinde artış sağlamayabilmektedir. Örneğin, serbest çalışmayı gönüllü olarak gerçekleştirmeyen bireylerde bu durum gözlemlenebilmektedir (Block ve Koellinger, 2009: 197).

Acaba bireyler serbest çalışmayı gönüllü olarak mı seçmektedir? Bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre bireyler serbest çalışmayı gönüllü olarak tercih etmemektedir. Zorunluluktan ortaya çıkan bu tercihin sebebi hayatta kalma çabasıdır. Birey, düşük de olsa bir gelir elde edip hayata tutunma çabasının bir sonucu olarak, serbest çalışmayı tercih etmek zorunda kalabilmektedir (Pietrobelli vd., 2004: 814). Bir diğer görüş ise gönüllü olarak serbest çalışma tercihinin yapıldığıdır. Birey, serbest çalışmadan elde edeceği gelirin ücretli çalışmaya göre daha yüksek olacağını düşündüğünde söz konusu alternatifi tercih edebilir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde geçerlidir. Gelişmekte olan ülkelerde serbest çalışmanın daha yüksek gelir getirdiği (örneğin Peru için Yamada, 1996; Kenya için House vd., 1993) görülmektedir.

Serbest çalışma tercihi bireylerin demografik, sosyal ve ekonomik özelliklerinden etkilenmektedir. Bununla ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; de Wit (1993) ile House vd. (1993) yaşın etkili bir faktör olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca serbest çalışmanın özellikle gençler tarafından tercih edildiğini de ifade etmişlerdir. Ancak, bireylerin yaşlandıkça serbest çalışmaya geçiş ihtimallerinin de arttığını görülmektedir (Narita, 2020: 2) Ayrıca, serbest çalışmak yaşlıların daha kaliteli bir hayat yaşamasını sağlayabilmektedir (Kautonen vd., 2017: 327). Bunun sebebi olarak, yaşlıların istediği kadar çalışmalarına olanak sağlaması ve böylece hobilerine daha fazla zaman ayırabilmeleri gösterilebilir. Burchell ve Coutts (2019) da gençlerin serbest çalışmayı tercih etmediklerini tespit etmişlerdir. Eğitim düzeyinin etkisi de karışıktır.

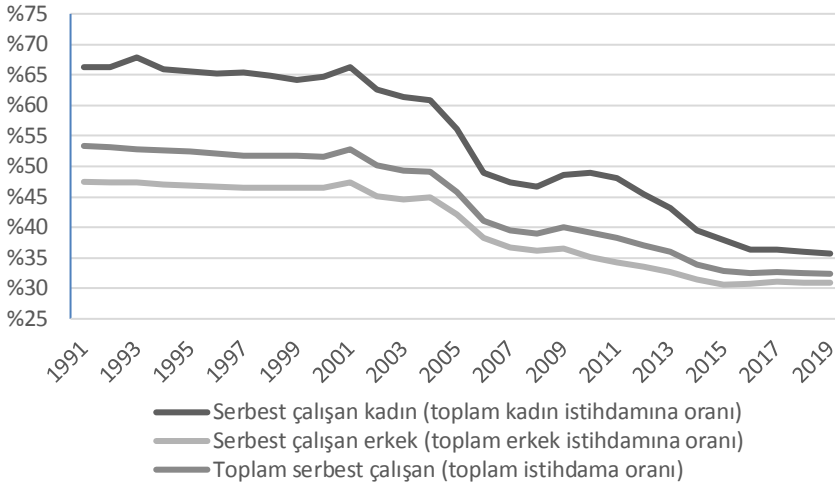
Serbest çalışmayı tercih etmenin belirleyicisi eğitimden ziyade iyi bir fikir ve girişimciliktir (Pietrobelli vd., 2004: 809). Cinsiyetin de önemli etkisi bulunmaktadır. Özellikle kadınlara sağladığı avantajlar nedeniyle tercih edildiği görülebilmektedir. Ev işleri ile daha yoğun şekilde ilgilenmesi gereken kadınların, bu şekilde çalışarak zaman planlamalarını daha rahat yapmaları mümkündür. Ayrıca, kadınların evden çalışmasına da olanak sağlayabilmektedir. Bunun da iş-aile çatışmalarını hafifletmesi mümkündür (Edwards ve Field-Hendrey, 2002: 183; Loscocco ve Smith-Hunter, 2004: 169). Bu nedenlerle, ücret farkları konusunda dezavantajlı olan gruplardan olan kadınların bu çalışma şeklini seçmeye istekli oldukları görülmektedir (Clain, 2000: 507). Bu görüşü destekleyen bir çalışma da Boden (1996) tarafından yapılmıştır. Ancak, erkeklerin serbest çalışmayı daha yoğun tercih ettiğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (örn. Evans ve Jovanovic, 1989; Hundley, 2000). Bir diğer dezavantajlı grup olan göçmenler için de aynı yatkınlığın var olduğu ifade edilebilir (Min, 1988: 204). Bunun dışında medeni durum (Bogan vd., 2019), ırk (Borjas, 1989) ve fiziksel sağlığın (Rees ve Shah, 1986) etkili olduğunu belirleyen çalışmalar mevcuttur. Ayrıca Evans ve Leighton (1989)'a göre geçmişte işsizlik yaşamış, düşük ücretli ve düzensiz işlerde çalışmış bireylerin serbest çalışmayı seçme ihtimali daha yüksektir. Blanchflower ve Oswald (1998)'a göre ise serbest çalışma tercihi bireye miras kalmasından etkilenmektedir. Ayrıca Cagetti ve De Nardi (2006)'ye göre borç alabilme ihtimali de yine etkili olan bir diğer faktördür. Verginin de etkisinden bahsetmek mümkündür. Bruce (2000) vergilerdeki artışın serbest çalışma ihtimalini azalttığını tespit etmiştir. Stabile (2004) de benzer sonuçlara Kanada örneğinde ulaşmıştır. Hansson (2012) da İsveç için vergilerdeki artışın ihtimali azalttığını belirlemiştir. Bireyin yaşadığı bölge de etkisi incelenen faktörlerden biridir (Robson,1998; Gerber, 2001; Langlois ve Razin, 2010).

Gelişmekte olan ülkelerde serbest çalışma tercihi azımsanmayacak düzeydedir. Bir görüşe göre, gelişmekte olan ülkelerdeki kentsel işgücünün beşte biri (Turham vd., 1990: 237), bir diğer görüşe göre ise, üçte biri (Gindling ve Newhouse, 2014: 318) serbest çalışmayı tercih etmektedir. Bu durumun sebebi, gelişmekte olan ülkelerde finansal ihtiyaçları gidermenin gelişmiş ülkelere göre daha zor olması olabilir. Nitekim, gelişmekte olan ülkeler için yapılmış çalışmalarda serbest çalışmaya geçiş için finansal sermayenin önemli bir belirleyici olmadığı bulunmuştur (Allub ve Erosa, 2019: 72; Bianchi ve Bobba, 2013: 503; Banerjee vd., 2015: 39; McKenzie vd., 2008: 27).

Türkiye'nin durumu da gelişmekte olan ülkeler ile benzerdir. Şekil 1, Türkiye'de 1991-2019 yılları arasında serbest çalışan bireylerin istihdam

edilenlere oranını göstermektedir. Toplam serbest çalışanların toplam istihdam edilenlere oranı yıllar itibariyle genellikle azalmıştır. 1991’de %53 düzeyindeyken 2019’da %30’lara düşmüştür. Bu düşüşün hem erkek hem de kadınlardaki düşüş ile gerçekleştiği görülmektedir. Ancak kadınlardaki düşüşün daha belirgin olduğu açıktır. 1991’de %66 iken 2019’da bu oran %35’e gerilemiştir. Erkeklerde ise %47’den %30’a gerileme söz konusudur. Kadınlardaki düşüşün daha fazla olmasının nedeni olarak tarım sektöründeki nüfusun azalışı gösterilebilir. Bu istatistiğin içinde ücretsiz aile işçileri de bulunduğundan, tarım nüfusunun azalması ve ailelerin geçimini sanayi veya hizmet sektöründe aramaları nedeniyle, kadınlar serbest çalışan statüsünden çıkmışlardır.

Şekil 1: Türkiye’de Toplam, Erkek ve Kadın Serbest Çalışan Oranları

Kaynak: Dünya Bankası (Dünya Gelişme Göstergeleri)

Bu çalışmada, Türkiye’de istihdamda olan bireylerin serbest çalışmayı tercih etme kararını verirken etkili olan faktörlerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca uygun olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından gerçekleştirilen 2017 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) verileri kullanılmış ve bireysel bazda inceleme yapılmıştır.

Küçük işletmelerin ekonomik büyümenin ve istihdamın sürdürülmesinde önemli rolü vardır (OECD, 2015: 13). Bu nedenlerle de genellikle hükümetler tarafından bazı düzenlemeler ve vergi teşvikleri yoluyla desteklenmektedirler. Bu tür firmaların sayısının artması arzu edilen bir durum olarak göz çarpmaktadır. Bu firmalar, bireylerin serbest çalışma isteği sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, bireylerin serbest çalışmayı tercih etmelerinin altında yatan sebeplerin incelenmesi ve ortaya

çıkarılması önemlidir. Böylece, hangi bireylerin destekleneceği ve ne tür bireysel desteklerin verileceği konusu açığa kavuşturulabilecektir. Bir diğer deyişle, sektörlerin düzenlenmesi ve vergi teşvikleri ile yürütülen destekleme çabalarının yanına bireylere yönelik destekler de eklenebilecektir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde öncelikle, bireyin tercihini nasıl yaptığının açıklanmaya çalışıldığı teori bölümü yer almaktadır. Sonrasında, analizde kullanılan verinin tanıtıldığı veri bölümü ve analiz yöntemini içeren yöntem bölümü bulunmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen sonuçlar bulgular bölümünü oluştururken, sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmaktadır.

2. Teori

Özerklik teorisi (Deci ve Ryan, 1985; Ryan ve Deci, 2000), bireyin kendi kaderini tayin etmek için kararlar aldığını savunur. Teoriye göre birey, dışsal tatmini sağlamaktan çok kendi içsel ihtiyaçlarını tatmin etmeye çalışır. Bu içsel ihtiyaçlar; kişinin kendi kriterlerine göre hareket etmesi anlamına gelen *otonomi* (Deci, 1975: 92; de Charms, 2013: 53), karşılaştığı sorunlarla kendi başına mücadele etmesi anlamına gelen *yeterlik* (Skinner, 1995: 73) ve başkalarıyla bağlantı kurarken saygı ve güven isteğini ifade eden *ilişki*dir (Baumeister ve Leary, 1995: 499).

Bireyler serbest çalıştıklarında, özerklik teorisinin ifade ettiği içsel ihtiyaçları karşılayabilirler (Justo, 2019: 7). Serbest çalışanlar, işle ilgili kendi kararlarını aldıkları için, otonomluk ihtiyacı karşılanabilmektedir. Bireyin serbest çalıştığı durumda ilişki kurma ihtiyacı da, işiyle ilgili oluşturduğu ağ sayesinde, karşılanabilir (Hyytinen ve Ruuskanen, 2007: 113). Bir diğer içsel ihtiyaç olan yeterlik, bireyin işi başarıya ulaştığında, bu başarının en önemli parçası olarak kendisini göreceği için, karşılanabilecektir.

Bireyler içsel ve dışsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tercih yapmak durumunda kalacaklardır. Bu durumda tercih, beklenen faydayı en yüksek düzeye çıkarma amacıyla, serbest çalışmak ile ücretli çalışmak arasında yapılacaktır (Blau, 1987: 449; Parker, 2018: 72). Serbest çalışmayı düşünen bireyin aşağıdaki maksimizasyon problemini çözmesi gerekir (Bogan vd., 2019: 6):

$$\max_{d \in 0,1} \left[d \max_{y_t, \alpha} V \left(\sum_t (p_t y_t - c(y_t) - K - S) \delta^t - I + \alpha w_t, \phi_1 | \Theta_i \right) + (1 - d) \sum_t V(w_t, \phi_0 | \Theta_i) \delta^t \right] \quad (1)$$

1 nolu denklemde d iki seçeneğin olduğu seçimi temsil eder. Bunlardan biri ücretli çalışma, diğeri ise serbest çalışmadır. w_t , rassal olarak belirlenen gelir akımını ifade eder. α , bireyin çalıştığı işte geçirdiği zamanın toplam zamanına oranıdır. Θ_i , i . bireyin bir yatırım kararı almadan önce var olan bilgi düzeyini temsil eder. I , gerekli olan sabit sermaye yatırımdır. K , işletme maliyetidir. S , bir işletmeyi devam ettirmenin kişisel sosyal maliyetini ifade eder. p_t , üretilebilecek olan malın rassal olarak belirlenen fiyatıdır. y_t , üretilmesi planlanan mal miktarıdır. Son olarak $c(y_t)$, üretim miktarına bağlı olan maliyet fonksiyonunu göstermektedir.

Bogan vd. (2019)'in oluşturduğu maksimizasyon probleminde bireyin risk ve refah tercihlerini aşağıdaki fonksiyon göstermektedir:

$$V(w, \phi | \Theta) \quad (2)$$

Bu fonksiyonda Θ , gelecekteki potansiyel refahın rassal dağılımı hakkındaki bilgiyi göstermektedir. Birey bu maksimizasyon problemi sonucunda, gelecekte elde edeceği faydanın serbest çalıştığı durumda daha fazla olacağı sonucunu çıkarırsa, tercihini serbest çalışma seçeneğinden yana yapacaktır. Ancak, eğer beklenen faydasının ücretli çalıştığı durumda daha yüksek olduğu sonucuna ulaşırsa, serbest çalışmayacak ve ücretli çalışmayı tercih edecektir.

3. Veri

Bu çalışmada TÜİK tarafından 2017 yılında gerçekleştirilen HİA verilerinden faydalanılmıştır. HİA tüm nüfusu kapsayan bir ankettir. Bireyin çalışma durumu ve sosyal ve demografik birçok özelliğini kapsamaktadır.

3.1. Serbest Çalışma

Serbest çalışma değişkeni iki seçeneği ifade edecek şekilde kodlanmıştır. Bu tercihlerden biri serbest çalışma, diğeri ise ücretli çalışmadır (1=serbest çalışan, 0= ücretli çalışan). Serbest çalışma değişkeni heterojen bir içerik sergilemektedir (Pietrobelli vd., 2004: 814). Bu çalışmada söz konusu

heterojenliğin mümkün olduğunca önüne geçebilmek amacıyla işverenler ve kendi hesabına çalışanlar alınmıştır. Ücretsiz aile işçileri ise dahil edilmemiştir.

3.2. Bölge

Bireyin yaşadığı bölge olarak Türkiye istatistiki bölge birimleri sınıflaması 1. Düzey¹ bölgeleri kullanılmıştır. Toplam 12 bölgenin bulunduğu bu sınıflamada her bir bölge için bir kukla değişken oluşturulmuştur (1=söz konusu bölgede yaşıyorsa, 0=başka bir bölgede yaşıyorsa).

3.3. Çalışma Hayatı

Bireyin çalışma hayatı ile ilgili değişkenler de bulunmaktadır. Bunlardan biri, bireyin sosyal güvenlik koruması altında bulunup bulunmadığını göstermektedir. Bu değişken, bireyin sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olup olmadığını kendi beyanı ile ortaya koymaktadır. Böylece, bireyin kayıtlı çalışmaya durumu gözlemlenmektedir. Değişken iki durumu temsil eden bir kukla değişkendir (1=Sosyal Güvenlik Kurumu'na kayıtlı, 0=kayıtlı değil).

Bir diğer değişken ise bireyin çalıştığı işin evde çalışmaya ne kadar uygun olduğunu göstermektedir. Bireyin evde çalışma imkanını gösteren bu değişken üç seçenek içermektedir (2=genellikle, 1=bazen, 0=hiç).

Bireyin çalıştığı işte haftalık olarak çalışma süresini içeren değişken de bulunmaktadır. Çalışma süresi haftalık olarak ele alınmıştır ve haftalık çalışılan süreyi ifade etmektedir.

3.4. Kontrol Değişkenleri

Yaş değişkeni alt gruplara ayrılmış bir şekilde bireyin yaşını ifade etmektedir. Böylece bireyler yaşları bakımından farklı kategorilerde değerlendirilebilmektedir. Yaş verisi kullanılarak altı kukla değişken oluşturulmuştur (15-24 arası, 25-34 arası, 35-44 arası, 45-54 arası, 55-64 arası, 65 ve üzeri). Ayrıca bireyin cinsiyetini ifade eden bir kukla değişken de yer almaktadır (1=kadın, 0=erkek). Bir diğer değişken ise medeni durumu ifade etmektedir. Bu da yine bir kukla değişkendir (1=evli, 0=evli değil). Son olarak bireyin eğitim durumunu içeren değişken yer almaktadır (0=okur yazar değil, 1=okur yazar, 2=ilkokul, 3=ortaokul, 4=lise, 5=üniversite, 6=yüksek lisans ve üzeri).

¹ Bu bölgelerin isimleri ve kapsadığı bölge şöyledir: TR1, İstanbul; TR2, Batı Marmara; TR3, Ege; TR4, Doğu Marmara; TR5, Batı Anadolu; TR6, Akdeniz; TR7, Orta Anadolu; TR8, Batı Karadeniz; TR9, Doğu Karadeniz; TRA, Kuzeydoğu Anadolu; TRB, Ortadoğu Anadolu; TRC, Güneydoğu Anadolu.

3.5. Tanımlayıcı İstatistikler

Elde edilmiş olan veride istihdam edilmiş bireylere ait olan gözlemler probit analizine katılmıştır. Bu nedenle sadece istihdam edilmiş olanlara ait istatistiklere² yer verilmiştir. Üç temel kategori bulunmaktadır. Bunlardan biri tüm bireyleri içeren toplam, diğerleri ise cinsiyetlere göre erkek ve kadın kategorileridir.

Toplamda bireylerin %28,6'sı, erkeklerin %32,5'i ve kadınların ise %16,7'si serbest çalışmaktadır. Bireylerin %24,9'u kadın ve %75,1'i ise erkektir. Toplam kategorisinin yaklaşık %12'si 15-24 aralığındadır. Yaklaşık %24'ü 25-34 yaş aralığında ve yaklaşık %29'u ise 35-44 yaş aralığındadır. İlk üç grupta kadınların payı daha yüksektir. Son üç grupta ise erkeklerin payı daha yüksektir. 45-54 yaş aralığında bulunanlar yaklaşık %21, 55-64 yaş aralığında bulunanlar yaklaşık %11 ve 65 ve üzeri yaşta bulunanlar ise yaklaşık %4'tür. Eğitim düzeyi ortalaması erkekler için ortaokul-lise aralığındadır. Kadınlar için de benzer durum söz konusudur. Ancak, kadınların eğitim ortalaması daha yüksektir. Erkeklerin yaklaşık %78'i, kadınların ise yaklaşık %64'ü evlidir.

Sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılık oranı yaklaşık olarak %69'dur ve erkekler ile kadınlar arasında küçük fark bulunmaktadır. Evde çalışabilme imkanının ise kadınlarda erkeklere göre çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Son olarak, çalışma süresi ortalaması tüm bireylerde yaklaşık olarak haftalık 47 saattir. Erkeklerin ortalama çalışma süresi yaklaşık 48,5 saat iken, kadınlarda ise yaklaşık 43 saattir.

4. Yöntem

4.1. Heckman Örnek Seçimi

Farklı amaçlara yönelik olarak toplanan yatay kesit verileri içinden bazı gözlemlerin alınarak analize tabi tutulması sonucunda “örnek seçim yanlılığı sorunu” ortaya çıkmaktadır (Taşçı ve Darıcı, 2009: 409). Bu durumda elde edilecek olan katsayılar sapmalı olmaktadır. Örneğin bu çalışmada kullanılan veriler tüm ülkede yaşayan bireyleri temsil edecek şekilde toplanmıştır. Ancak çalışmanın amacı istihdam edilen bireylerin serbest çalışmayı tercih etme kararını belirlemektir. Tüm bireyleri içerecek şekilde toplanan verinin bir kısmını kullanarak analizi gerçekleştirmenin sonucunda elde edilecek olan katsayılar sapmalı olmaktadır. Bu sorunun

² Tanımlayıcı istatistikleri daha ayrıntılı olarak gösteren tablo ekler kısmında yer almaktadır.

önüne geçebilmek amacıyla Heckman (1979)'ın geliştirdiği örnek seçimi yöntemi kullanılabilir.

Heckman Örnek Seçimi iki aşama içermektedir. Birinci aşamada bireylerin istihdam edilip edilmediklerinin belirlenmesi amacıyla bir seçim modeli oluşturulmaktadır. Bu seçim modelinde, modelin doğru tanımlanabilmesi için, kullanılan bağımsız değişkenlerden en az biri ikinci aşamada kullanılacak olan bağımsız değişkenlerden farklı olmalıdır. Aksi takdirde model yalnızca fonksiyonel formda tanımlanır ve katsayıların yorumlanması mümkün olmaz (Lavallée ve Roubaud, 2015: 186).

İlk aşamada bireyin istihdam edilme durumu şu eşitlikle incelenebilir:

$$ist_i = \alpha_1 \mathbf{x}_{i1} + u_{i1} \quad (3)$$

Eşitlik 3'de bağımlı değişken istihdam edilme durumunu göstermektedir. 1 ve 0 değerlerini alabilir. "1" değerini birey istihdam edildiği durumda ve "0" değerini ise istihdam edilmediği durumda alır. İkinci aşamada oluşturulacak eşitlik ise istihdam edilenler içinde serbest çalışmayı tercih etme kararının belirleyicilerini içermektedir. Bu ise probit yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

4.2. Probit Yöntemi

Serbest çalışma kararı iki seçenek içerdiğinden logit veya probit modeli kullanılabilir. İki yöntem de benzer sonuçlar üretmektedir. Bu yüzden bunlardan biri tercih edilmiş ve probit yöntemi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Probit modeli aşağıdaki gibi açıklanabilir (Cameron ve Trivedi, 2005: 465):

$$p_i = \Pr[y_i = 1 | \mathbf{x}] = \Phi(\mathbf{x}'\alpha) \quad (4)$$

Eşitlik 4'te $\Phi(\cdot)$ kümülatif dağılım fonksiyonunu temsil etmektedir. Bu durumda aşağıdaki eşitlik yazılabilir:

$$\Phi(\mathbf{x}'\alpha) = \int_{-\infty}^{\mathbf{x}'\alpha} \phi(z) dz \quad (5)$$

Bir bağımsız değişkendeki değişimin $y = 1$ koşullu olasılığına etkisi ise marjinal etki ile belirlenebilir. Probit modelinde marjinal etki ise şöyle hesaplanabilir (Cameron ve Trivedi, 2005: 466):

$$\frac{\partial \Pr[y_i = 1 | \mathbf{x}_i]}{\partial x_{ij}} = F'(\mathbf{x}'_i \alpha) \alpha_j \quad (6)$$

Burada $F'(z) = \partial F(z) / \partial z$ 'dir.

Probit yöntemi analizde ikinci aşamayı oluşturmaktadır. İkinci aşamada oluşturulacak modelde sadece istihdam edilen bireylere ait gözlemler kullanılmaktadır. Bu durumda model şöyle gösterilebilir:

$$\begin{aligned} S\check{C}_i = & \alpha_0 + \alpha_2 TR2_i + \alpha_3 TR3_i + \alpha_4 TR4_i + \alpha_5 TR5_i + \\ & \alpha_6 TR6_i + \alpha_7 TR7_i + \alpha_8 TR8_i + \alpha_9 TR9_i + \alpha_{10} TRA_i + \\ & \alpha_{11} TRB_i + \alpha_{12} TRC_i + \alpha_{13} CNS_i + \alpha_{14} YAS2534_i + \\ & \alpha_{15} YAS3544_i + \alpha_{16} YAS4554_i + \alpha_{17} YAS5564_i + \\ & \alpha_{18} YAS65_i + \alpha_{19} EGT_i + \alpha_{20} MEDDRM_i + \\ & \alpha_{21} KAYIT + \alpha_{22} EVDECLS_i + \alpha_{23} CLSSURE_i + u_{i2} \end{aligned} \quad (7)$$

Eşitlik 6'da serbest çalışma kararı ve bununla ilişkilendirilen değişkenler bulunmaktadır. Söz konusu değişkenler literatürde yer alan çalışmalar ve veri setinin tanıdığı imkanlar göz önüne alınarak belirlenmiştir. Robson (1998), Gerber (2001) ve Langlois ve Razin (2010) çalışmalarına uygun olarak ve bölgeler arası farklılıkların ortaya çıkarılabilmesi amacıyla bölgeleri temsil eden değişkenler kullanılmıştır. Cinsiyet değişkeni de literatürde sıkça kullanılmaktadır (örn. Clain, 2000; Boden, 1996; Evans ve Jovanovic, 1989; Hundley, 2000). Yaş değişkeni de Wit (1993), House vd. (1993), Narita (2020), Kautonen vd. (2017) ile Burchell ve Coutts (2019)'un çalışmalarına uygun olarak kullanılmış ve çeşitli gruplara ayrılmıştır. Böylece farklı yaş gruplarının durumunun ortaya konulabileceği düşünülmektedir. Eğitim de literatürde yer verilen bir diğer değişkendir (örn. Pietrobelli vd., 2004). Bogan vd. (2009)'nin çalışmasında olduğu gibi bu çalışmada da medeni durum değişkenine yer verilmiştir. Evde çalışabilmenin etkisine yer veren çalışmalar bulunduğundan (örn. Edwards ve Field-Hendrey, 2002; Loscocco ve Smith-Hunter, 2004) bu çalışmada da söz konusu değişkenin etkisi incelenmek istenmiştir. Ayrıca, bireyin sosyal güvenlik kaydının olup olmadığı ve çalışma süresinin de etkili olabileceği düşünüldüğünden, bu değişkenlere de analize katılmıştır.

Eşitlik 3'deki u_1 ve eşitlik 6'daki u_2 için şu koşullar geçerlidir:

$$\begin{aligned} u_1 & \sim N(0,1) \\ u_2 & \sim N(0,1) \\ \text{corr}(u_1, u_2) & = \rho \end{aligned} \quad (8)$$

En yüksek olabilirlik fonksiyonunda ρ 'nun ters hiperbolik tanjantı olan $\text{atanh}\rho$ tahmin edilir:

$$\text{atanh}\rho = \frac{1}{2} \ln \left(\frac{1+\rho}{1-\rho} \right) \quad (9)$$

Eğer $\rho = 0$ olursa $\text{atanh}\rho = 0$ olur. Bu durumda örnek seçimli probit modelinin log olabilirliği ile probit modeli ve örnek seçim modelinin log-olabilirlik değerleri toplamı birbirine eşit olur. Eğer $\text{atanh}\rho$ değişkeninin katsayısı anlamlı ise, yani $H_0: \text{atanh}\rho = 0$ hipotezi reddedilebiliyorsa, örnek seçimi prosedürü izlenmeden oluşturulan probit modeli ile elde edilen sonuçlar sapmalı olacaktır (Oyekale, 2015: 15887).

5. Bulgular

Bireylerin serbest çalışmayı tercihi incelenirken, iki seçenek bulunduğu için, probit yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle tüm gözlemleri içeren toplam modeli analiz edilmiştir. Sonrasında ise farklı cinsiyetlerin incelenebilmesi için, kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı modeller analize tabi tutulmuştur. Kukla değişken tuzağından kaçınabilmek amacıyla bölgelerden TR1 ve 15-24 yaş arası bireyleri temsil eden grup dışlanmıştır. Bu nedenle bulguları yorumlarken; diğer tüm bölgeleri TR1 ile ve diğer tüm yaş gruplarını 15-24 yaş grubu ile karşılaştırmak gerekmektedir.

Aşağıda bulguları verilen üç modelde de ρ değişkeninin ($\text{atanh}\rho$) katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bunun anlamı; örnek seçimi yapılmadan, bir başka deyişle sadece istihdamda olan bireyleri alıp probit modeli kullanıldığında, elde edilen katsayıların sapmalı olacağıdır. Yani, bulgularda sunulan katsayıların örnek seçimi ile elde edilmesi sonucunda sapmasız oldukları söylenebilir.

Toplam modelde, cinsiyet ve çalışma süresi haricinde tüm değişkenlerin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. TR4 ve TRC bölgesinde yaşayanların TR1'de yaşayanlara göre serbest çalışmayı tercih etme olasılıkları düşükken, diğer tüm bölgelerde yaşayanların TR1'de yaşayanlara göre serbest çalışmayı tercih etme olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bireyin yaşadığı bögenin etkili olduğu bulgusu Robson (1998)'in bulgusu ile aynı yöndedir. Tüm yaş gruplarındakilerin, en genç bireylerin bulunduğu yaş grubuna göre, serbest çalışmayı tercih etme olasılıkları daha yüksektir. Eğitim düzeyindeki artışın ise serbest çalışmayı tercih etme olasılığını düşürdüğü görülmektedir. Bu bulgu Pietrobelli vd. (2004)'nin görüşüne benzemektedir. Evli bireylerin, evli olmayanlara göre serbest çalışmayı tercih etme olasılığı daha yüksektir. Bu

bulgu ise Boğan vd. (2019)'nin bulgusu ile uyuşmamaktadır. Kayıtlı olarak çalışanların serbest çalışmayı tercih etme olasılıkları daha düşükken, evde çalışma imkânı arttıkça serbest çalışma olasılığının düştüğü tespit edilmiştir.

Sadece erkek bireylere ait gözlemlerin bulunduğu modelde ise; TRC haricindeki tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. TR4 bölgesinde yaşayan erkeklerin, TR1 bölgesinde yaşayanlara göre, serbest çalışma ihtimali daha düşüktür. Ancak, diğer tüm bölgelerde yaşayan erkeklerin serbest çalışma ihtimali, TR1 bölgesinde yaşayan erkeklere göre, daha yüksektir. Tüm yaş gruplarındaki erkeklerin en genç olanlara göre serbest çalışmayı tercih etme ihtimali daha yüksekken, eğitim düzeyindeki artış serbest çalışmayı tercih etme ihtimalini azaltmaktadır. Evli erkeklerin ise, evli olmayan erkeklere göre, serbest çalışmayı tercih etme ihtimali daha yüksektir. Kayıtlı çalışmak ve evde çalışma imkânındaki artış erkekleri serbest çalışmaktan uzaklaştırırken, çalışma süresindeki artış ise serbest çalışmaya yöneltmektedir.

Kadınları içeren modelde ise TR2, TR6, TR7, TRA ve TRB değişkenlerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı değildir. TR4, TR5 ve TRC bölgesinde yaşayan kadınların TR1 bölgesinde yaşayan kadınlara göre serbest çalışmayı tercih etme olasılığı daha düşükken, TR8 ve TR9 bölgesinde yaşayan kadınlar, TR1 bölgesinde yaşayan kadınlara göre, serbest çalışmaya daha yatkındırlar. Diğer modellerde olduğu gibi diğer yaş gruplarındaki kadınların, en genç kadınlara göre, serbest çalışmayı tercih etme olasılığı daha yüksektir. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça serbest çalışma ihtimali düşmektedir. Ayrıca evli kadınların, evli olmayan kadınlara göre serbest çalışmaya daha yatkın oldukları görülmektedir. Kayıtlı çalışmak ve evde çalışma imkanındaki artış kadınları serbest çalışmaktan uzaklaştırmaktadır. Erkeklerden farklı olarak, çalışma süresindeki artış, kadınların serbest çalışma ihtimalini azaltmaktadır.

Probit yöntemi ile yapılan analizin bir diğer aşaması, diğer tüm değişkenler sabitken bir bağımsız değişkendeki küçük bir değişimin bağımlı değişkendeki etkisini gösteren, marjinal etkilerdir. Burada, bağımsız değişkenin ortalamasında marjinal etkileri almak yerine, bağımsız değişkenin alabildiği tüm değerlerde marjinal etkiler hesaplanarak bunların ortalaması alınmıştır. Böylece ortalamada marjinal etkilerin alındığı durumlarda, özellikle kukla değişkenler için, yapılan yorumların anlamsızlığı engellenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: Probit Modeli Bulguları

	Toplam		Erkek		Kadın	
	Katsayı	p-değeri	Katsayı	p-değeri	Katsayı	p-değeri
<i>Bölge</i>						
TR2	0.127*	0,000	0.249*	0,000	-0.119*	0,001
TR3	0.134*	0,000	0.215*	0,000	0.007	0,808
TR4	-0.081*	0,000	-0.072*	0,001	-0.064**	0,041
TR5	0.062*	0,000	0.099*	0,000	-0.066**	0,023
TR6	0.064*	0,000	0.117*	0,000	-0.020	0,485
TR7	0.187*	0,000	0.264*	0,000	0.018	0,631
TR8	0.222*	0,000	0.297*	0,000	0.069**	0,031
TR9	0.433*	0,000	0.443*	0,000	0.501*	0,000
TRA	0.249*	0,000	0.362*	0,000	0.062	0,161
TRB	0.091*	0,000	0.152*	0,000	-0.002	0,950
TRC	-0.051*	0,003	0.001	0,975	-0.170**	0,000
<i>Kontrol değişkenleri</i>						
CNS	0.023	0,327				
YAS2534	0.344*	0,000	0.581*	0,000	0.217*	0,000
YAS3544	0.543*	0,000	0.899*	0,000	0.248*	0,001
YAS4554	0.767*	0,000	1.145*	0,000	0.401*	0,000
YAS5564	1.259*	0,000	1.615*	0,000	0.896*	0,000
YAS65+	2.018*	0,000	2.469*	0,000	1.297*	0,000
EGT	-0.148*	0,000	-0.127*	0,000	-0.167*	0,000
MEDDRM	0.088*	0,000	0.053**	0,044	0.167*	0,000
<i>Çalışma hayatı</i>						
KAYIT	-0.831*	0,000	-0.822*	0,000	-0.957*	0,000
EVDECLS	-0.044*	0,000	-0.080*	0,009	-0.045*	0,000
CLSSURE	0.000	0,706	0.008*	0,000	-0.015*	0,000
SABIT	-0,001	0,972	-0.924*	0,000	1.298*	0,000
athrho	-0,678*	0,000	-0,348*	0,000	-0,912*	0,000
<i>Gözlem sayısı</i>	147094		110440		36654	

Not: *, **, *** katsayıların sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir

Tüm bireyleri içeren toplam modelde TR2 bölgesinde yaşamak, TR1 bölgesine göre, serbest çalışma ihtimalini %3,8 artırmaktadır. Bu oran TR3 için %4, TR5 için %1,8, TR6 için %1,9, TR7 için %5,5, TR8 için %6,6, TR9 için %12,8, TRA için %7,4, TRB için %2,7'dir. TR4 ve TRC bölgelerinde yaşamak ise TR1'e göre serbest çalışmayı seçme ihtimalini sırasıyla %2,4 ve %1,5 azaltmaktadır. 25-34 yaş grubunda olmak, 15-24 yaş grubunda olanlara göre, serbest çalışmayı seçme ihtimalini %10,2 artırmaktadır. Bu oran 35-44 yaş aralığı için %16,1, 45-54 yaş aralığı için %22,7, 55-64 yaş aralığı için %37,3 ve 65 yaş ve üzeri için %59,8'dur. Yaştaki artışın serbest çalışmayı tercih etme ihtimalini artırdığı

belirlenmiştir. Bu bulgu Narita (2020) ile Burchell ve Coutts (2019)'ın bulguları ile uyumaktadır. Ancak, de Wit (1993) ile House vd. (1993)'nin çalışmalarındaki bulgular ile ters düşmektedir. Eğitim durumundaki bir birimlik artış serbest çalışmayı seçme ihtimalini %4,4 azaltırken, evli olmak ise %2,6 artırmaktadır. Kayıtlı çalışmak serbest çalışma ihtimalini %24,6 azaltmaktadır. Evde çalışma imkanındaki bir birimlik artış ise %1,3 azaltmaktadır.

Tablo 2: Ortalama Marjinal Etkiler

	Toplam	Erkek	Kadın
<i>Bölge</i>			
TR2	0,038*	0,070*	-0,035*
TR3	0,040*	0,060*	0,002
TR4	-0,024*	-0,020*	-0,019**
TR5	0,018*	0,028*	-0,020**
TR6	0,019*	0,033*	-0,006
TR7	0,055*	0,074*	0,005
TR8	0,066*	0,084*	0,021**
TR9	0,128*	0,125*	0,149*
TRA	0,074*	0,102*	0,019
TRB	0,027*	0,043*	-0,001
TRC	-0,015*	-0,000	-0,051*
<i>Kontrol değişkenleri</i>			
CNS	0,007		
YAS2534	0,102*	0,163*	0,065*
YAS3544	0,161*	0,253*	0,074*
YAS4554	0,227*	0,322*	0,119*
YAS5564	0,373*	0,455*	0,267*
YAS65+	0,598*	0,695*	0,386*
EGT	-0,044*	-0,037*	-0,050*
MEDDRM	0,026*	0,015*	0,050**
<i>Çalışma hayatı</i>			
KAYIT	-0,246*	-0,231*	-0,285*
EVDECLS	-0,013*	-0,023**	-0,013*
CLSSURE	-0,000	0,002*	-0,004*

Not: *, **, *** marjinal etkilerin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir

Erkekler için, TR4 haricindeki tüm anlamlı katsayıya sahip olan bölge değişkenlerinde, TR1'de yaşamaya göre, serbest çalışmayı tercih etme ihtimalinde artış tespit edilmiştir. En yüksek oran %12,5 ile TR9 bölgesine aittir. Yaş grupları için de, toplam modele benzer şekilde, artan bir oran söz konusudur. Eğitimdeki bir birimlik artış serbest çalışmayı tercih etme olasılığını %3,7 azaltmaktadır. Evli olmak ise %1,5 artırmaktadır. Kayıtlı olma ve evde çalışma süresindeki bir birimlik artış sırasıyla %23,1 ve %2,3

azaltmaktadır. Çalışma süresindeki bir birimlik artış ise serbest çalışmayı tercih etme olasılığını %0,2 artırmaktadır.

Kadınlar için, TR8 ve TR9 haricinde anlamlı katsayıya sahip olan TR2, TR4, TR5 ve TRC değişkenlerinde, TR1’de yaşamaya göre, serbest çalışmayı tercih etme olasılığı azalmaktadır. TR8 ve TR9’da ise olasılık artmaktadır. Yaş ile ilgili değişkenler için diğer modeller ile benzer durum söz konusudur. Ancak olasılıklar erkeklerin bulunduğu modele göre daha düşüktür. Eğitim düzeyindeki bir birimlik artış, olasılığı %5 azaltmaktadır. Bu oranın, erkeklere göre yüksek olması dikkat çekicidir. Evli olan kadınların serbest çalışmayı seçme olasılığı ise, evli olmayanlara göre, %5 daha yüksektir. Erkekler için bu oranın daha düşük olması kayda değerdir. Kayıtlı olmak, evde çalışma imkanındaki ve çalışma süresindeki bir birimlik artışlar serbest çalışmayı tercih etme olasılığını sırasıyla %28,5, %1,3 ve %0,4 azaltmaktadır.

Tüm bulgulara genel olarak bakıldığında dikkat çekici bazı bulgular olduğu görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde (TRC) ve Doğu Marmara Bölgesi’nde (TR4) yaşayan bireylerin haricinde tüm bölgelerde yaşayan bireylerin İstanbul’da (TR1) yaşayan bireylere göre serbest çalışma ihtimali daha düşük bulunmuştur. Türkiye’nin en gelişmiş bölgesinde yaşayan bireyler, diğer birçok bölgede yaşayanlara göre, serbest çalışmak yerine ücretli çalışmayı tercih etmektedirler. Bunun nedeni olarak yaşam maliyeti yüksek olan bir şehir olan İstanbul’da bireylerin düzenli geliri ön planda tutması gösterilebilir. Ayrıca ücretli çalışma olanağının fazlalığı da etkili olabilir. En az gelişmiş bölgelerden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ise bireylerin serbest çalışmayı daha da az tercih ettiği görülmüştür. Bu ise bölgedeki az gelişmişliğin ve düşük gelir düzeyinin bir yansıması olarak görülebilir. Doğu Marmara Bölgesi ise yine ücretli çalışma olanağı yüksek olan bölgelerden biridir. Bu nedenle, bireylerin serbest çalışma isteğinin düşük olduğu düşünülebilir. Doğu Karadeniz Bölgesi (TR9) ise serbest çalışma isteğinin en yüksek olduğu bölge olarak öne çıkmıştır. Bu bölgenin insanında var olan risk alma arzusu ve girişimcilik yeteneği bunun nedeni olabilir. Analiz kadın ve erkeklere yönelik olarak derinleştirildiğinde, Batı Marmara (TR2) ve Batı Anadolu Bölgeleri’nde (TR5) yaşamının erkeklerin serbest çalışma ihtimalinde artış, kadınların serbest çalışma ihtimalinde ise azalış ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu da dikkat çekici bir bulgudur.

Yaştaki artış, bireylerin serbest çalışma ihtimalini artırmaktadır. Ancak, erkeklerde var olan artış ihtimali kadınlardakinden daha fazladır. Bu da, erkeklerin daha fazla risk alabilmesiyle açıklanabilir. Bir diğer unsur, erkeklerin üzerlerinde hissettikleri geçim sorumluluğu nedeniyle zorunlu olarak bu tercihi yapmaları olabilir. Eğitim düzeyindeki artış, kadınların

serbest çalışma ihtimalini daha fazla düşürmektedir. Kadınların eğitim yatırımlarının karşılığını riske atmak istememeleri ve bu nedenle de ücretli işlere yönelmeleri bunun sebebi olabilir. Evli kadınların ise serbest çalışmaya evli erkeklerden daha yatkın olduğu görülmektedir. Geleneksel olarak, evlilikte kadınların geçim sorumluluğunu taşıma bakımından ikinci planda kalmaları, bu bireyleri serbest çalışmaya yöneltebilmektedir. Kayıtlı çalışma kadınların isteğini daha fazla azaltırken, evde çalışma ihtimalindeki artış ise erkekleri serbest çalışmadan daha fazla uzaklaştırmaktadır. Çalışma süresindeki artış erkekler üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değilken, kadınları serbest çalışmadan uzaklaştırmaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye’de istihdamda yer alan bireylerin serbest çalışma tercihlerini belirleyen faktörler incelenmiştir. Türkiye’de yaşayan tüm bireyleri kapsayan TÜİK HİA verilerinin kullanıldığı çalışmada, sadece istihdam içinde yer alan bireyler incelendiğinden, örnek seçim yanlılığı sorunu ihtimaline karşı iki aşamalı bir yöntem kullanılmıştır. Öncelikle Heckman örnek seçimi modeli kurulmuş, sonrasında ise probit yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre istihdamda yer alan bireylerin örnek içinden alınmasıyla sapmalı katsayıların elde edileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Serbest çalışma, bireylerin yeteneklerinin daha fazla ön plana çıktığı bir alandır. Ayrıca ekonomik büyümeye katkısı yüksektir. Bu nedenlerle bireylerin serbest çalışmaya teşvik edilmelerinin gerekli olduğu iddia edilebilir. Özellikle Türkiye’de bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının ve bölgenin nüfus yoğunluğunun bireylerin davranışlarını farklılaştırdığı görülebilmektedir. Rekabetin ve nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu bölgeler ile en az gelişmiş bölgelerde bireyler serbest çalışmadan uzaklaşmaktadırlar. Bunun önüne geçebilmek için bölgeler arasındaki gelişmişlik ve yoğunluk farklarının azaltılması gerekmektedir.

Gençlerin serbest çalışma konusunda isteksizliği göze çarpmaktadır. Bireylerin enerjilerinin ve cesaretlerinin en yüksek olduğu yaşlarında risk almaktan uzaklaşmaları ülkenin gelişme potansiyelini düşürebilecektir. Gençlerin teşvik edilmeleri ve risk aldıkları durumlarda karşılaşılabilecekleri kayıpların azaltılması gerekmektedir. Eğitimdeki artışın hem kadınları hem de erkekleri serbest çalışmadan uzaklaştırması, eğitim sisteminin sorgulanmasını gerektiren bir durumdur. Bireyleri riski düşük alanlara yönelten bir eğitim ülkenin gelecekte sorunlar yaşamasına neden olabilir. Eğitim siteminde girişimciliğin, risk almanın ve serbest çalışmanın teşvik edilmesi gerekmektedir.

Her ne kadar serbest çalışma ihtimalini azaltıyor olsa da, sosyal güvenliğe sahip olmak bireyler için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Bu nedenle, bireylerin sosyal güvenlik ihtiyacı yine karşılanmalıdır. Ancak, bireylerin serbest çalıştıkları durumda üstlenecekleri sosyal güvenlik primi vb. yükümlülüklerin azaltılması gerekmektedir. Çalışma süresindeki artış kadınları serbest çalışmadan uzaklaştırmaktadır. Bu durumda kadınların çalışma sürelerinde değişikliğe gidilmesi veya esneklik sağlanması faydalı olabilecektir.

Kaynaklar

- Abreu, M., Oner, O., Brouwer, A. ve van Leeuwen, E. (2019), Well-Being Effects of Self-Employment: A Spatial Inquiry, *Journal of Business Venturing*, 34(4), s.589-607.
- Allub, L. ve Erosa, A. (2019), Financial Frictions, Occupational Choice and Economic Inequality, *Journal of Monetary Economics*, 107, s.63-76.
- Banerjee, A., Duflo, E., Glennerster, R. ve Kinnan, C. (2015), The Miracle of Microfinance? Evidence from a Randomized Evaluation, *American Economic Journal: Applied Economics*, 7(1), s.22-53.
- Baumeister, R. ve Leary, M. R. (1995), The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation, *Psychological Bulletin*, 117, s.497-529.
- Benz, M. ve Frey, B. S., (2008), Being Independent is a Great Thing: Subjective Evaluations of Self-Employment and Hierarchy, *Economica*, 75(298), s.362-383.
- Bianchi, M. ve Bobba, M. (2013), Liquidity, Risk, and Occupational Choices, *The Review of Economic Studies*, 80, s.491-511.
- Binder, M. ve Coad, A. (2013), Life Satisfaction and Self-Employment: A Matching Approach, *Small Business Economics*, 40(4), s.1009-1033.
- Blanchflower, D. G. ve Oswald, A. J. (1998), What Makes an Entrepreneur?, *Journal of Labour Economics*, 16(1), s.26-60.
- Blanchflower, D.G. ve Oswald, A.J., (1990), Self-employment and the Enterprise Culture, (Eds.: R. Jowell, S. Witherspoon, L. Brook), *British Social Attitudes: The 1990 Report*. Aldershot: Gower Press.
- Blau, D. M. (1987), A Time-Series Analysis of Self-Employment in the United States, *Journal of Political Economy*, 95(3), s.445-467.

- Block, J. ve Koellinger, P. (2009), I Can't Get No Satisfaction - Necessity Entrepreneurship and Procedural Utility, *Kyklos*, 62(2), s.191–209.
- Bogan, V. L., Fertig, A. R. ve Just, D. R. (2014), *Self-Employment and Mental Health*, <https://ssrn.com/abstract=2259765>, (Erişim tarihi: 08.12.2019).
- Borjas, G. (1987), The Self-Employment of Immigrants, *Journal of Human Resources*, 21, s.485–506.
- Bruce, D. (2000), Effects of the United States Tax System on Transitions into Self-Employment, *Labour Economics*, 7(5), s.545– 574.
- Burchell, B. J. ve Coutts, A. P. (2019), The Experience of Self-Employment Among Young People: An Exploratory Analysis of 28 Low-to Middle-Income Countries, *American Behavioral Scientist*, 63(2), s.147-165.
- Cagetti, M. ve De Nardi, M. (2006), Entrepreneurship, Frictions, and Wealth, *Journal of Political Economy*, 114(5), s.835-70.
- Cameron, A. C. ve Trivedi, P. K. (2005), *Microeconometrics: Methods and Applications*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Clain, S. H. (2000), Gender Differences in Full-Time Self-Employment, *Journal of Economics and Business*, 52, s.499-513.
- Croson, D. C. ve Minniti, M. (2012), Slipping the Surly Bonds: The value of Autonomy in Self-Employment, *Journal of Economic Psychology*, 33(2), s.355–365.
- de Charms, R. (2013), *Personal Causation: The Internal Affective Determinants of Behavior*, New York: Routledge.
- de Wit G. (1993), Models of Self-Employment in a Competitive Market, *Journal of Economic Surveys*, 7, s.367–397.
- Deci, E. L. (1975), *Intrinsic Motivation*, New York: Plenum Press.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985), *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*, New York: Plenum Press.
- Edwards, L. N. ve Field-Hendrey, E. (2002), Home-based Work and Women's Labor Force Decisions, *Journal of Labor Economics*, 20(1), s.170–200.
- Evans, D. S. ve Leighton, L. S. (1989), Some Empirical Aspects of Entrepreneurship, *American Economic Review* 79(3), s.519–535.

- Evans, D. S. ve Jovanovic, B. (1989), An Estimated Model of Entrepreneurial Choice Under Liquidity Constraints, *Journal of Political Economy*, 97(4), s.808-827.
- Gartner, W.B. (1990), What are We Talking About When We Talk about Entrepreneurship?, *Journal of Business Venturing*, 5(1), s.15–28.
- Gerber, T. P. (2001), Paths to Success: Individual and Regional Determinants of Self-employment Entry in Post-communist Russia, *International Journal of Sociology*, 31(2), s.3-37.
- Gimeno, J., Folta, T. B., Cooper, A. C. ve Woo, C. Y., (1997), Survival of the Fittest? Entrepreneurial Human Capital and the Persistence of Underperforming Firms, *Administrative Science Quarterly*, s.750–783.
- Gindling, T. H. ve Newhouse, D. (2014), Self-Employment in the Developing World, *World Development*, 56, s.313-331.
- Gompers, P., Kovner, A., Lerner, J. ve Scharfstein, D., (2008), Venture Capital Investment Cycles: The Impact of Public Markets, *Journal of Financial Economics*, 87(1), s.1–23.
- Hamermesh, D. S. (1990), Shirking or Productive Schmoozing: Wages and the Allocation of Time at Work, *ILR Review*, 43(3), s.121–128.
- Hamilton, B. H. (2000), Does Entrepreneurship Pay? An Empirical Analysis of the Returns to Self-Employment, *Journal of Political Economy*, 108(3), s.604–631
- Hansson, A. (2012), Tax Policy and Entrepreneurship: Empirical Evidence from Sweden, *Small Business Economics*, 38(4), s.495–513.
- Heckman, J. J. (1979), Sample Selection Bias as a Specification Error, *Econometrica*, 47(1), s.53-161.
- House, W., Ikiara, G. ve McCormick, D. (1993), Urban Self-Employment in Kenya: Panacea or Viable Strategy?, *World Development*, 21, s.1205–1233.
- Hundley, G. (2000), Male-Female Earnings Differences in Self-Employment: The Effects of Marriage, Children, and the Household Division of Labor, *Industrial and Labor Relations Review*, 54(1), s.95-114.
- Hyytinen, A. ve Ruuskanen, O. P. (2007), Time Use of the Self-Employed, *Kyklos*, 60(1), s.105–122.

- ILO (1993), *Resolution Concerning Statistics of Employment in the Informal Sector*, Adopted by the 15th International Conference of Labour Statisticians, Geneva, 19-28 Ocak. <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/download/res/icse.pdf>, (Erişim tarihi: 08.12.2019).
- Jamal, M. (1997), Job Stress, Satisfaction, and Mental Health: An Empirical Examination of Self-Employed and Non-Self-Employed Canadians, *Journal of Small Business Management*, 35(4), s.48-57.
- Justo, R., Congregado, E. ve Román, C. (2019), Becoming Self-Employed from Inactivity: An In-Depth Analysis of Satisfaction, *Small Business Economics*, s.1-43.
- Kao, R.W. (1993), Defining Entrepreneurship: Past, Present and?, *Creativity and Innovation Management*, 2(1), s.69–70.
- Kautonen, T., Kibler, E. ve Minniti, M. (2017), Late-Career Entrepreneurship, Income and Quality of Life, *Journal of Business Venturing*, 32(3), s.318–333.
- Langlois, A. ve Razin, E. (1995), Self-Employment among French-Canadians: The Role of the Regional Milieu, *Ethnic and Racial Studies*, 18(3), s.581-604.
- Lavallée, E. ve Roubaud, F. (2015), Does Corruption Matter for Informal Sector Economic Performance? Microdata Evidence from Sub-Saharan Africa, (Eds.: J. P. Cling, S. Lagrée, M. Razafindrakoto, F. Roubaud), *The Informal Economy in Developing Countries*, s.179-196, New York: Routledge.
- Loscocco, K. ve Smith-Hunter, A. (2004), Women Home-Based Business Owners: Insights From Comparative Analyses, *Women in Management Review*, 19(3), s.164–173.
- McKenzie, D., de Mel, S. ve Woodruff, C. (2008), *Who are the Microenterprise Owners?: Evidence from Sri Lanka on Tokman v. De Soto*, World Bank Policy Research Working Paper 4635, <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-4635>, (Erişim tarihi: 08.12.2019).
- Min, P. G. (1988), Korean Immigrant Entrepreneurship: A Multivariate Analysis, *Journal of Urban Affairs*, 10(2), s.197-212.
- Minniti, M. ve Lévesque, M. (2008), Recent Developments in the Economics of Entrepreneurship, *Journal of Business Venturing*, 23, s.603–612.

- Narita, R. (2020), Self-Employment in Developing Countries: A Search-Equilibrium Approach, *Review of Economic Dynamics*, 35, s.1-34.
- OECD (2015), *Entrepreneurship at a Glance 2015*, Paris: OECD Publishing.
- Oyekale, A. (2015), Factors Explaining Households' Cash Payment for Solid Waste Disposal and Recycling Behaviors In South Africa, *Sustainability*, 7(12), s.15882-15899.
- Parker, S. C. (2018), *The Economics of Entrepreneurship*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Parslow, R. A., Jorm, A. F., Christensen, H., Rodgers, B., Strazdins, L. ve D'souza, R. M. (2004), The Associations Between Work Stress and Mental Health: A Comparison of Organizationally Employed and Self-Employed Workers, *Work and Stress*, 18(3), s.231-244.
- Pietrobelli, C., Rabellotti, R. ve Aquilina, M. (2004), An Empirical Study of the Determinants of Self-Employment In Developing Countries, *Journal of International Development*, 16(6), s.803-820.
- Robson, M. T. (1998), Self-Employment in the UK Regions, *Applied Economics*, 30(3), s.313-322.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000), Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being, *American Psychologist*, 55(1), s.68-78
- Skinner, E. A. (1995), *Perceived Control, Motivation, and Coping*, London: Sage Publications.
- Stabile, M. (2004), Payroll Taxes and the Decision to Be Self-Employed, *International Tax and Public Finance*, 11(1), s.31-53.
- Taşçı, H. M. ve Darıcı, B. (2009), Türkiye'de İşsizliğin Mikro Veri ile Farklı Tanımlar Altında, Cinsiyet Ayırımına Göre Analizi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), s.139-159.
- Turham, D., Salome, B. ve Schwarz, A. (1990), *The Informal Sector Revisited*, Paris: OECD Publishing.
- Van Praag, C. M., (1999), Some Classic Views On Entrepreneurship, *De Economist*, 147(3), s.311-335.
- Yamada G. (1996), Urban Informal Employment and Self-Employment in Developing Countries: Theory and Evidence, *Economic Development and Cultural Change*, 44, s.289-314.

Ekler**Ek 1: Tanımlayıcı İstatistikler**

Değişken	Açıklama	Toplam		Erkek		Kadın	
		Ort.	St.Spm.	Ort.	St.Spm.	Ort.	St.Spm.
<i>CLSDRM</i>	Çalışma durumu (1=serbest, 0=ücretli)	0,286	0,452	0,325	0,469	0,167	0,373
<i>TR1</i>	Bölge (1=TR1, 0=değil)	0,107	0,309	0,097	0,296	0,136	0,343
<i>TR2</i>	Bölge (1=TR2, 0=değil)	0,075	0,264	0,074	0,262	0,078	0,268
<i>TR3</i>	Bölge (1=TR3, 0=değil)	0,128	0,334	0,124	0,330	0,141	0,348
<i>TR4</i>	Bölge (1=TR4, 0=değil)	0,089	0,285	0,086	0,280	0,099	0,298
<i>TR5</i>	Bölge (1=TR5, 0=değil)	0,119	0,324	0,117	0,322	0,125	0,331
<i>TR6</i>	Bölge (1=TR6, 0=değil)	0,113	0,317	0,111	0,314	0,121	0,326
<i>TR7</i>	Bölge (1=TR7, 0=değil)	0,059	0,236	0,064	0,245	0,046	0,209
<i>TR8</i>	Bölge (1=TR8, 0=değil)	0,083	0,276	0,085	0,279	0,076	0,264
<i>TR9</i>	Bölge (1=TR9, 0=değil)	0,047	0,211	0,045	0,207	0,052	0,222
<i>TRA</i>	Bölge (1=TRA, 0=değil)	0,046	0,210	0,052	0,222	0,029	0,168
<i>TRB</i>	Bölge (1=TRB, 0=değil)	0,057	0,231	0,062	0,242	0,040	0,197
<i>TRC</i>	Bölge (1=TRC, 0=değil)	0,076	0,265	0,082	0,274	0,058	0,233
<i>CNS</i>	Cinsiyet (1=kadın, 0=erkek)	0,249	0,433				
<i>YAS1524</i>	Yaş (1=15-24, 0=değilse)	0,118	0,323	0,109	0,312	0,145	0,352
<i>YAS2534</i>	Yaş (1=25-34, 0=değilse)	0,242	0,428	0,229	0,420	0,279	0,449
<i>YAS3544</i>	Yaş (1=35-44, 0=değilse)	0,288	0,453	0,277	0,448	0,320	0,466
<i>YAS4554</i>	Yaş (1=45-54, 0=değilse)	0,209	0,407	0,219	0,414	0,180	0,384
<i>YAS5564</i>	Yaş (1=55-64, 0=değilse)	0,105	0,306	0,120	0,325	0,058	0,235
<i>YAS65+</i>	Yaş (1=65+, 0=değilse)	0,039	0,193	0,045	0,208	0,018	0,132
<i>EGT</i>	Eğitim düzeyi (0=okur yazar değil, 1=okur yazar, 2=ilkokul, 3=ortaokul, 4=lise, 5= üniversite, 6=yüksek lisans ve doktora)	3,244	1,368	3,181	1,284	3,435	1,578
<i>MEDDRM</i>	Medeni durum (0=evli değil, 1=evli)	0,748	0,434	0,783	0,412	0,641	0,480
<i>KAYIT</i>	SGK'ya kayıtlılık (0=kayıtlı değil, 1=kayıtlı)	0,693	0,461	0,696	0,460	0,685	0,465
<i>EVDECLS</i>	Evde çalışabilme (0=hiçbir zaman, 1=bazen 2=genellikle)	0,060	0,333	0,010	0,127	0,212	0,605
<i>CLSSURE</i>	Haftalık çalışma süresi (saat)	47,154	14,347	48,564	13,930	42,907	14,745
<i>HHSRM</i>	Hanehalkı sorumlusu (1=evet, 0=hayır)	0,614	0,487	0,771	0,430	0,140	0,347

Ek 2: Heckman Seçim Modelinde İlk Aşama Sonuçları

	Toplam		Erkek		Kadın	
	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri	Katsayı	P-değeri
<i>YAS2534</i>	0,718*	0,000	0,873*	0,000	0,653*	0,000
<i>YAS3544</i>	0,816*	0,000	0,812*	0,000	0,890*	0,000
<i>YAS4554</i>	0,474*	0,000	0,340*	0,000	0,653*	0,000
<i>YAS5564</i>	-0,207*	0,000	-0,400*	0,000	0,097*	0,000
<i>YAS65+</i>	-0,924*	0,000	-1,151*	0,000	-0,468*	0,000
<i>CNS</i>	-0,924*	0,000				
<i>EGT</i>	0,180*	0,000	0,085*	0,000	0,260*	0,000
<i>MEDDRM</i>	0,096*	0,000	0,501*	0,000	-0,201*	0,000
<i>HHSRM</i>	0,621*	0,000	0,434*	0,000	0,289*	0,000
<i>SABIT</i>	-0,864*	0,000	-0,665*	0,000	-1,867*	0,000
<i>Gözlem sayısı</i>	354633		177273		177360	

Not: *, **, *** sırasıyla katsayıların sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.